

Kilka uwag na tle aneksji Krymu przez Rosję

1. Problemem współczesnej Rosji jest brak rozliczenia się z własną historią oraz trwanie przy imperialnej tradycji. Rosja ma być potęgą, której inni się boją – pogląd ten podzielają zarówno elity władzy, jak i przeważająca większość ludności. Prezydenta W. Putina cechuje podziw dla siły i pogarda dla prawa. Demokracja w Rosji jest kwestią odległej przyszłości.

Jeśli – jak twierdzi prezydent Rosji – upadek ZSRR stanowił największą katastrofę geopolityczną XX w., to jej konsekwencją są próby odbudowy imperium w zmodyfikowanej formie¹. Polityka ta bazuje na koncepcji stref wpływów oraz historycznych tytułów terytorialnych. Rosja nie waha się realizować swych politycznych celów z naruszeniem prawa międzynarodowego, w tym użycia siły zbrojnej. Parafrazując Lenina, (rosyjski) imperializm jawi się jako najwyższe stadium (Putinowskiej) demokracji suwerennej.

2. Istotnym etapem poprzedzającym działania Rosji na Ukrainie był zbrojny konflikt rosyjsko-gruziński w 2008 r.² W jego wyniku, terytorium Gruzji (niepoddającej się dominacji Moskwy) zostało okrojone i doszło do powstania dwóch marionetkowych państw (Osetia Południowa i Abchazja), których granic i istnienia strzegą obecnie wojska rosyjskie. Operacja Rosji na Ukrainie (agresja i interwencja w sprawę wewnętrzne, w tym aneksja Krymu) stanowi kolejny krok. Doszło do ciężkiego

¹ Zob. G. Friedman, *Wojna będzie i tak*, Forbes z 19.11.2012 r. – autor stwierdza, że: „Rosja stara się stworzyć Unię Eurazjatycką, jednak nie powtarza błędów z czasu imperium i ZSRR. Putin odkrył naturę tych błędów – Rosja wzięła odpowiedzialność za zdominowane lub podbite kraje. On je teraz zdominował, a nie bierze za nie odpowiedzialności. Problemem pozostaje niestabilność takiego układu. Putin zdaje sobie sprawę z ryzyka i uważa, że doskonale sobie z nim poradzi metodami, jakie przeciwiczył w przypadku Gruzji. Tu jest sedno zagrożenia”.

² Zob. J. Kranz, *Zbrojny konflikt rosyjsko-gruziński (2008) w świetle prawa międzynarodowego*, Międzynarodowe Prawo Humanitarne, 2011, t. 2, s. 61–86, https://www.academia.edu/5328139/Konflikt_rosyjsko-gruzinski_2008 (dostęp: 27.6.2014 r.).

naruszenia prawa międzynarodowego i podważania ładu politycznego, które Rosja próbuje usprawiedliwiać nieprzystającymi do sytuacji pojęciami prawnymi.

W związku z Krymem, Rosja odwołuje się³ do zasady samostanowienia ludów (*self-determination of peoples*)⁴. Miała ona pierwotnie charakter polityczny (np. deklaracja prezydenta W. Wilsona z 1918 r.) i dopiero w Karcie Narodów Zjednoczonych (dalej: Karta) uzyskała status zasady prawnej, której treści Karta nie precyzuje. Zgodnie z art. 1 Karty: „Cele Organizacji Narodów Zjednoczonych są następujące: (...) 2. Rozwijając między narodami przyjazne stosunki oparte na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia ludów oraz stosować inne odpowiednie środki dla umocnienia powszechnego pokoju”.

W trakcie dekolonizacji, samostanowienie ludów zakwalifikowano jako prawo dotyczące swobodnego określenia ich statusu politycznego, zwłaszcza zaś wyzwolenia się spod obcej dominacji i utworzenia własnego państwa. Uzyskanie niepodległości odbywało się z zachowaniem granic byłych terytoriów kolonialnych (doktryna *uti possidetis*). W rezolucji 1514 (XV) Zgromadzenia Ogólnego ONZ⁵, w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r.⁶ oraz w Akcie końcowym KBWE z Helsinek z 1975 r.⁷ podjęto próbę skonkretyzowania pojęcia samostanowienia.

³ Address by President of the Russian Federation, March 18, 2014, <http://eng.kremlin.ru/news/6889> (dostęp: 27.6.2014 r.); Speech by the Russian Foreign Minister, Sergey Lavrov, and his answers to questions from deputies during the plenary session of the State Duma of the Russian Federation, Moscow, 20 March 2014, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/94D6676508BC6C4844257CA2005B0613 (dostęp: 27.6.2014 r.).

⁴ Szerzej S. Oeter, *Self-Determination*, [w:] *The Charter of the United Nations: A Commentary*, red. Bruno Simma, Oxford 2012, v. 1, s. 313 i n.; G. Zyberi, *Self-Determination Through the Lens of the International Court of Justice*, Netherlands International Law Review, 2009, v. LVI, s. 429–453; D. Thüerer, Th. Burri, *Self-Determination*, [w:] *Encyclopedia of Public International Law 2008*; J.R. Crawford, *The Creation of States in International Law*, Oxford 2006; M.G. Kohen, *Secession: International Law Perspectives*, Cambridge 2006; K. Knop, *Diversity and Self-Determination in International Law*, Cambridge 2002; A. Cassese, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*, Oxford 1995.

⁵ UN General Assembly Resolution 1514 (XV) of 14 December 1960. *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*.

⁶ „Artykuł 1.1. Wszystkie ludy mają prawo do samostanowienia. Z mocy tego prawa swobodnie określają one swój status polityczny i swobodnie zapewniają swój rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny. (...) 3. Państwa-Strony niniejszego Paktu, włącznie z Państwami odpowiedzialnymi za administrację terytoriów niesamodzielnych i terytoriów powierniczych, będą popierały realizację prawa do samostanowienia i będą szanowały to prawo zgodnie z postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych” (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz.167).

⁷ Akt końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie z 1.8.1975 r.: „IV. Integralność terytorialna państw. Państwa uczestniczące będą szanować integralność terytorialną każdego z Państw uczestniczących. Zgodnie z tym będą się powstrzymywać od wszelkich działań, niezgodnych z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych, przeciwko integralności terytorialnej, niepodległości politycznej lub jedności któregośkol-

Wraz z zamknięciem etapu dekolonizacji dostrzec można zmianę akcentów⁸. Samostanowienie definiuje się wprawdzie jako swobodę ludów w określaniu ich statusu politycznego, jednak w połączeniu z określonym terytorium i z perspektywy stabilności istniejących (w tym również nowych) państw. O ile uzasadnieniem dla samostanowienia jest ucisk oraz wymogi sprawiedliwości, o tyle argumentem przeciwnym jest poszanowanie integralności terytorialnej państwa. Sprzeczność między samostanowieniem a integralnością terytorialną nie jest jednak nieprzezwycięzalna.

W rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ 2625 (XXV)⁹ czytamy: „Nic w poprzednich paragrafach nie powinno być interpretowane jako upoważniające lub zachęcające do jakiegokolwiek działalności, która rozbiłaby lub naruszałaby, w całości lub w części, integralność terytorialną lub jedność polityczną suwerennych i niepodległych państw, postępujących zgodnie z zasadą równouprawnienia i samostanowienia ludów, jak to zostało wyżej opisane, a zatem posiadających rząd reprezentujący cały lud należący do danego terytorium bez względu na rasę, wyznanie lub kolor skóry”. W ostatnim fragmencie pojawia się przesłanka, która nie wyklucza legalności jednostronnej secesji¹⁰.

Wraz z zakończeniem procesu dekolonizacji samostanowienie postrzegane jest przede wszystkim w aspekcie wewnętrznym i zewnętrznym. Aspekt wewnętrzny (konstytucyjnoprawny) polega na istnieniu demokratycznego państwa, które zapewnia żyjącym w nim ludom zachowanie wolności i tożsamości. Służą temu różne formy autonomii ludów (części ludności) wewnątrz państwa, zapewniające m.in. ochronę mniejszości narodowych. Aspekt zewnętrzny (międzynarodowoprawny) pole-

wiek z Państw uczestniczących, a w szczególności od wszelkich takich działań stanowiących groźbę użycia siły lub jej użycie. Państwa uczestniczące będą także powstrzymywać się od czynienia terytorium któregokolwiek z nich przedmiotem okupacji wojskowej lub innych bezpośrednich lub pośrednich środków przymusu, podejmowanych wbrew prawu międzynarodowemu, albo przedmiotem nabycia przy użyciu takich środków lub pod groźbą ich użycia. Żadna taka okupacja lub nabycie nie będą uznane za legalne. (...) VIII. Równouprawnienie i prawo ludów do samostanowienia. Państwa uczestniczące będą szanować równe prawa ludów i ich prawo do samostanowienia, działając zawsze zgodnie z celami i zasadami Karty Narodów Zjednoczonych i odpowiednimi normami prawa międzynarodowego, włączając w to normy odnoszące się do integralności terytorialnej państw. Na mocy zasady równouprawnienia i samostanowienia ludów wszystkie ludy mają zawsze prawo swobodnie określać, kiedy i jak sobie życzą, ich wewnętrzny i zewnętrzny status polityczny, oraz bez zewnętrznej ingerencji ukierunkowywać, według swego uznania, ich rozwój polityczny, gospodarczy, społeczny i kulturalny”.

⁸ M. Weller, *Settling Self-determination Conflicts: Recent Developments*, European Journal of International Law 2009, nr 1, s. 111–165.

⁹ UN General Assembly Resolution 2625 (XXV) of 24 October 1970. *Declaration on Principles of International Law, Friendly Relations and Co-Operation among States in Accordance with the Charter of the United Nations*.

¹⁰ D. Thürer, Th. Burri, *Secession*, [w:] *Encyclopedia of Public International Law* 2009, para. 17.

ga na restryktywnym (wyjątkowym) dopuszczeniu secesji¹¹. Ta ostatnia polega na odłączeniu się części terytorium państwa macierzystego (które istnieje nadal) w celu utworzenia własnego państwa albo przyłączenia się do innego państwa.

W wąskim rozumieniu secesja ma charakter jednostronny, w szerszym – odbywa się w porozumieniu z państwem macierzystym. Zauważyć jednak należy, że ograniczając secesję do wariantu kontraktualnego osłabiamy element *self* koncepcji *self-determination*. Od secesji należy odróżnić rozpad państwa, czyli sytuację, w której z jednego państwa powstaje kilka państw, a państwo pierwotne przestaje istnieć. Nie sposób jednak pominąć faktu, że do rozpadu dochodzi zazwyczaj w wyniku ruchów odśrodkowych, mających charakter secesyjny.

Punktem wyjścia międzynarodowoprawnej oceny legalności secesji jest naruszenie wewnętrznego aspektu samostanowienia. Jest to przesłanka konieczna, jednak niewystarczająca. Dla pełnej oceny trzeba jeszcze ustalić (kryteria te wywodzą się z doktryny prawa międzynarodowego i z praktyki¹²), że: a) mamy do czynienia z ludem/narodem (tu pojawia się problem definicji tego pojęcia) powiązany z określonym terytorium¹³; b) państwo macierzyste narusza w poważnej skali podstawowe prawa jego obywateli, zwłaszcza dopuszcza się zbrodni przeciwko ludzkości; c) nie istnieje inna opcja samostanowienia (zwłaszcza w aspekcie wewnętrznym), czyli mamy do czynienia z sytuacją *ultima ratio*¹⁴, zbliżoną rodzajowo do sytuacji kolonialnej. Nadmienić należy, że w okresie dekolonizacji samostanowienie nie realizowało się w drodze secesji *sensu stricto*, ponieważ terytoria kolonialne nie stanowiły wówczas formalnie części terytorium państwa metropolitalnego¹⁵.

W doktrynie podkreśla się współcześnie znaczenie demokratycznych zasad i procedur poprzedzających decyzję o secesji¹⁶. Nielegalność

¹¹ D. Thürer, Th. Burri, *Secession...*, para. 17; J. Vidmar, *Remedial Secession in International Law: Theory and (Lack of) Practice*, *St Antony's International Review* 2010, nr 1, s. 37–56.

¹² Szerzej Ch.J. Borgen, *Kosovo's Declaration of Independence: Self-Determination, Secession and Recognition*, *ASIL Insight*, February 29, 2008; J. Dugard, D. Raič, *The Role of Recognition in the Law and Practice of Secession*, [w:] *Secession: International Law Perspectives*, red. M.G. Kohen, Cambridge 2006, s. 94–137.

¹³ Zob. S. Oeter, *Self-Determination...*, pkt 23–26; D. Thürer, Th. Burri, *Self-Determination...*, pkt 18–21.

¹⁴ S. Oeter, *Self-Determination...*, pkt 37; zob. też Supreme Court (Canada), *Reference re secession of Quebec*, Judgment of 20 August 1998 (2 SCR 217), paras. 126, 138.

¹⁵ Zob. D. Thürer, Th. Burri, *Secession...*, para. 26; *Declaration on Principles...*, rozdz. „Zasada równouprawnienia i samostanowienia ludów”.

¹⁶ Zob. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). *Opinion on „whether the decision taken by the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea in Ukraine to organise a referendum on becoming a constituent territory of the Russian Federation or restoring Crimea's 1992 Constitution is compatible with constitutional principles”*, adopted at its 98th Plenary Session (Venice, 21–22 March 2014); European

secesji z punktu widzenia prawa krajowego (konstytucyjnego) nie przesądza jednak automatycznie o jej nielegalności w płaszczyźnie międzynarodowoprawnej.

Secesja jest przede wszystkim kwestią faktów, musi to być zatem działanie udane. Dopiero wtedy pojawia się problem jej uznania, w czym prawo międzynarodowoprawne odgrywa istotną rolę, zwłaszcza w przypadkach wątpliwych¹⁷. Uznanie to jest łatwiejsze, jeżeli przeważa opinia o legalności secesji, czyli spełnieniu wymienionych przesłanek. Niekiedy jednak przychodzi ono z dużym trudem albo w ogóle do niego nie dochodzi.

Zasada samostanowienia ludów jest obecnie powszechnie uznana w prawie międzynarodowym, jednak jej treść nie jest jednoznaczna. W konsekwencji pojawiają się kontrowersje co do tego, czy i w jakich okolicznościach zasada ta może być realizowana. Niezależnie od faktycznych i prawnych różnic każdego przypadku główny punkt sporu dotyczy tego, czy realizacja samostanowienia w drodze jednostronnej secesji jest zakazana przez współczesne prawo międzynarodowe, a jeśli tak nie jest, to jakie są przesłanki jej legalności. Nie ulega wątpliwości, że secesje jednostronne zawsze będą budzić wątpliwości prawne, które znajdują z reguły rozwiązanie w postaci międzynarodowoprawnego uznania.

W świetle współczesnego prawa międzynarodowego nie istnieje ani prawo do secesji, ani też bezwzględny zakaz secesji. Nie każde ograniczenie wewnętrznego aspektu samostanowienia upoważnia do secesji, a zasada integralności terytorialnej nie ma charakteru absolutnego¹⁸. Innymi słowy, udana secesja nie w każdym przypadku jest nielegalna z punktu widzenia prawa międzynarodowego, a nie każdy przypadek uzasadniający ewentualną secesję prowadzi do jej udanej realizacji.

Konkludując, zasadę samostanowienia ludów należy postrzegać nie tylko jako (niezbyt precyzyjną) normę prawa międzynarodowego, lecz również jako instrument wolności, sprawiedliwości i stabilności¹⁹. Pojęcie samostanowienia uległo ewolucji i ograniczeniu (akcentuje się przede wszystkim jego realizację w wymienionym wyżej wariantcie wewnętrznym). Jednostronna secesja wbrew woli państwa macierzystego stanowi obecnie radykalną i wyjątkową formę realizacji samostanowienia

Commission for Democracy Through Law. *Self-Determination and Secession in Constitutional Law*, Report adopted by the Commission at its 41th meeting (Venice, 10-11 December 1999); A. Peters, *Grenzwertig*, Frankfurter Allgemeine Zeitung z 15.5.2014 r., s. 7.

¹⁷ Zob. R. Rich, *Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union*, *European Journal of International Law* 1994, nr 1, s. 36-65; Supreme Court (Canada), *Reference...*, para. 155.

¹⁸ Podobnie, przykładowo, zakaz użycia siły zbrojnej nie ma charakteru absolutnego, czyli dopuszczalne są zgodne z prawem międzynarodowym wyjątki.

¹⁹ D. Thürer, Th. Burri, *Self-Determination...*, pkt 26 i 45.

3. W debacie na temat sytuacji Krymu dokonuje się często porównań z sytuacją Kosowa, co wydaje się nieuprawnione. Należy sądzić, że – przy wyrażanych niekiedy wątpliwościach²⁰ – secesja Kosowa (2008 r.) spełniała podstawowe (wymienione powyżej) przesłanki legalności i znalazła szerokie międzynarodowe uznanie²¹. Sytuacja Kosowa została umiędzynarodowiona w wyniku rezolucji 1244 (1999 r.) Rady Bezpieczeństwa ONZ (uchwalonej również za zgodą Rosji). W rezolucji tej RB uznała ją za „zagrożenie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”, wyłączała na obszarze Kosowa władzę Serbii i ustanawiała międzynarodowy zarząd wojskowy (NATO) i cywilny (UNMIK)²². Uwzględniając krytyczną sytuację humanitarną, zarząd ten miał m.in. na celu utworzenie samorządu oraz zapobieżenie naruszeniom praw ludności Kosowa przez Serbię. Nawet jeśli władza Serbii nie rozciągała się w latach 1999–2008 na terytorium Kosowa, to należy sądzić, że brakowało szans na rzeczywistą realizację wewnętrznego aspektu samostanowienia (czyli w ramach państwa serbskiego). Charakter i skala serbskich zbrodni w Kosowie w latach 1998–1999 uniemożliwiały w gruncie rzeczy koegzystencję obu narodów w jednym państwie. Secesję Kosowa poprzedziły długotrwałe negocjacje międzynarodowe, zakończone niepowodzeniem w wyniku oporu Serbii²³. Secesja Kosowa nie jest jednak ani wiążącym prawnie precedensem, ani automatycznie miarodajna dla innych przypadków – każdy z nich wymaga odrębnej analizy.

W opinii doradczej z 2010 r. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (dalej: MTS) nie oceniał prawa do secesji oraz jej skutków prawnych, odpowiadał tylko na pytanie, czy deklaracja niepodległości Kosowa z 2008 r. jest zgodna z prawem międzynarodowym²⁴. Trybunał ograniczył się do stwierdzenia braku sprzeczności tej deklaracji z prawem międzynarodowym, w tym z rezolucją 1244 Rady Bezpieczeństwa²⁵. Nie sformułował ogólnych przesłanek dopuszczalności secesji w świetle

²⁰ Szerzej R. Kwiecień, *Glosa do opinii doradczej Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z 22 lipca 2010 r. w sprawie zgodności z prawem międzynarodowym jednostronnej deklaracji niepodległości Kosowa*, KPP 2010, nr 3, s. 211–221.

²¹ Kosowo uznane jest obecnie przez ponad sto państw.

²² Zarząd ustanowiony w rez. 1244 przewidywał m.in. autonomię Kosowa usytuowaną w perspektywie „ostatecznego rozstrzygnięcia” (*final settlement*).

²³ Zob. *Interim Agreement for Peace and Self-Government in Kosovo* (Rambouillet Accord), February 23, 1999; Letter dated 26 March 2007 from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council – Addendum. *Comprehensive Proposal for the Kosovo Status Settlement* (S/2007/168/Add. 1).

²⁴ International Court of Justice, *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence In Respect of Kosovo*, Advisory Opinion of 22 July 2010 (ICJ Reports 2010).

²⁵ International Court of Justice, *Advisory Opinion*, paras. 79–84, 119, 122; zob. też B.M.J. Szewczyk, *Lawfulness of Kosovo's Declaration of Independence*, ASIL Insight, August 17, 2010.

prawa międzynarodowego²⁶. Należy jednak zauważyć, że opinia Trybunału sytuuje się w kontekście udanej secesji, której legalność MTS mógłby choćby pośrednio zakwestionować (nie uczynił tego).

Rezolucja 1244 jest rezultatem politycznego kompromisu, który nie przesądza o ostatecznym statusie Kosowa. Nie odnosi się ona jednak do ewentualnej secesji ludu Kosowa – jako instytucja prawa międzynarodowego secesja ma swój odrębny i samodzielny, określony własnymi przesłankami byt. Innymi słowy, rezolucja ta nie zastępuje woli ludu Kosowa co do jego samostanowienia o swoim losie i statusie.

Interpretacja opinii doradczej MTS przez Rosję jest mocno nie-spójna. Rosja powołuje się na przykład Kosowa w celu uzasadnienia swoich działań wobec Krymu²⁷. Jest to o tyle kuriozalne, że w swej argumentacji przed MTS Rosja kwestionowała secesję Kosowa oraz nie uznała go dotąd za państwo. Twierdziła wówczas, iż samostanowienie jest legalne tylko w skrajnych przypadkach, zwłaszcza gdy dany lud jest ofiarą najpoważniejszych prześladowań ze strony państwa macierzystego²⁸. Jeśli zatem, zdaniem Rosji, nie zaistniały przesłanki legalnej secesji Kosowa, to w jaki sposób miałyby one być spełnione na Krymie?

Sytuacja Krymu była zdecydowanie różna od sytuacji Kosowa – trudno zwłaszcza mówić o naruszeniu wewnętrznego aspektu samostanowienia. Co więcej, rzekome samostanowienie mieszkańców Krymu wynikało z bezpośredniego użycia siły przez Rosję oraz manipulacji faktami, w tym urągającego wymogom demokracji tzw. referendum. Wbrew początkowym zaprzeczeniom prezydent W. Putin przyznał, że swobodne wyrażenie woli ludności tego regionu stało się możliwe dzięki wsparciu wojsk rosyjskich²⁹.

Odlączenie Krymu od Ukrainy i przyłączenie do Rosji stało się nielegalne ze względu na użycie siły zbrojnej. Na Krymie nie było samostanowienia ludu ani secesji. Zastosowanie tych pojęć do aneksji terytorialnej jest pułapką myślową sprzyjającą polityce Rosji. Można wręcz sądzić, że aneksja Krymu przez Rosję unicestwiała samostanowienie ludności Krymu (niejednolitej politycznie i narodowo). Porównanie sytuacji Krymu z sytuacją Kosowa wydaje się zatem chybione i nie jest rozstrzygające.

²⁶ Zob. International Court of Justice, *Advisory Opinion, Declaration of Judge Simma*.

²⁷ Vladimir Putin answered journalists' questions on the situation in Ukraine, 4 March 2014, Novo-Ogaryovo, <http://eng.kremlin.ru/news/6763> (dostęp: 27.6.2014 r.).

²⁸ International Court of Justice, *Russia's written statement* (16 April 2009), s. 39/40, <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15628.pdf> (dostęp: 27.6.2014 r.).

²⁹ Direct Line with Vladimir Putin, April 17, 2014, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/7034> (dostęp: 27.6.2014 r.); Media Forum of Independent Local and Regional Media, April 24, 2014, <http://eng.kremlin.ru/news/7075> (dostęp: 27.6.2014 r.).

4. Współczesne prawo międzynarodowe wyraźnie nie zakazuje ani nie zachęca do secesji, jednak ta neutralna pozycja zmienia się, gdy do odłączenia części terytorium danego państwa dochodzi w warunkach naruszenia podstawowych norm międzynarodowych (zwłaszcza o charakterze *iuris cogentis*)³⁰. Rozpatrywanie przypadku Krymu w kontekście samostanowienia wydaje się tematem zastępczym i zasłoną dymną dla bezprawnych działań zbrojnych Rosji.

W roku 1945, w Karcie, zakazano użycia siły zbrojnej w stosunkach międzypaństwowych³¹. Postanowiono, że użycie siły dozwolone jest w przypadku samoobrony jako odpowiedzi na zbrojną napaść na państwo (art. 51 Karty) oraz za zgodą Rady Bezpieczeństwa NZ (rozdz. VII Karty).

Główną formą nielegalnego użycia siły jest agresja³². Polega ona na „użyciu siły zbrojnej przez państwo przeciwko suwerenności, integralności terytorialnej albo politycznej niezależności innego państwa”, zwłaszcza w następujących formach³³: „a) inwazja lub atak sił zbrojnych państwa na terytorium innego państwa lub okupacja wojskowa, nawet czasowa, wynikająca z takiej inwazji lub ataku, albo aneksja przy użyciu siły zbrojnej terytorium innego państwa bądź jego części; b) bombardowanie przez siły zbrojne państwa terytorium innego państwa lub użycie siły zbrojnej państwa na terytorium innego państwa; c) blokada portów lub wybrzeża państwa przez siły zbrojne innego państwa; d) atak sił zbrojnych państwa na lądzie, morzu lub w powietrzu na siły zbrojne, marynarkę wojenną lub lotnictwo innego państwa; e) użycie sił zbrojnych jednego państwa, które znajdują się na terytorium innego państwa na podstawie porozumienia z państwem przyjmującym, dokonane z naruszeniem postanowień tego porozumienia lub każde przedłużenie ich obecności na takim terytorium po wygaśnięciu porozumienia; f) działanie państwa polegające na przyzwoleniu, by jego terytorium, oddane do dyspozycji innego państwa, zostało użyte w celu dokonania agresji wobec państwa trzeciego; g) wysyłanie przez lub w imieniu państwa zbrojnych band albo grup” oddziałów nieregularnych lub najemników w celu dokonania przeciwko innemu państwu działań zbrojnych (*acts of armed force*) o wadze (*gravity*) zrównującej je z działaniami wymienionymi powyżej albo sprowadzających się do

³⁰ International Court of Justice, *Advisory Opinion*, pkt 81. W rzadkich przypadkach Rada Bezpieczeństwa ONZ wzywała do nieuznawania nowych państw i nieutrzymywania z nimi stosunków dyplomatycznych, np. rezolucje RB 216 i 217 (1965) dotyczące Rodezji Południowej lub rezolucja 541 (1983) dotycząca Republiki Cypru Północnego.

³¹ Art. 2 ust. 4 Karty: „Wszyscy członkowie powstrzymają się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły lub użycia jej przeciwko integralności terytorialnej lub niezawisłości politycznej któregośkolwiek państwa bądź w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami Organizacji Narodów Zjednoczonych”.

³² Y. Dinstein, *Aggression*, [w:] *Encyclopedia of Public International Law* 2009.

³³ Zob. rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 3314 (1974) oraz art. 8 bis statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego.

istotnego zaangażowanie (*substantial involvement*) państwa w takie działania”.

Udział w operacji na Krymie wojsk rosyjskich (stacjonujący legalnie na Krymie kontyngent i oddziały wysłane dodatkowo z naruszeniem umowy o stacjonowaniu wojsk z 1997 r.³⁴) oraz rosyjskich oddziałów specjalnych (przebranych za grupy nieregularne³⁵) nie ulega wątpliwości. Działania Rosji odpowiadały przesłankom wymienionym zwłaszcza w punktach c), e) oraz g) definicji agresji, nawet jeśli nie spotkały się z reakcją zbrojną Ukrainy. Ponadto, masową koncentrację wojsk rosyjskich i ich manewry przy granicy z Ukrainą można zakwalifikować jako niezgodną z art. 2 ust. 4 Karty – groźbę użycia siły.

W rezultacie tzw. referendum z 16.3.2014 r. Rosja uznała następnego dnia nowe państwo, które kolejnego dnia wcielone zostało do Federacji Rosyjskiej³⁶. W odniesieniu do Krymu doszło do kamuflowanej samostanowieniem aneksji, czyli użyciem siły zbrojnej (agresja) w celu przyłączenia części terytorium jednego państwa do drugiego. Aneksja³⁷ jest ze swej istoty aktem nielegalnym, błędne jest zatem posługiwanie się terminem „nielegalna aneksja”, podobnie jak „nielegalna agresja”. Aneksja Krymu nie znajduje usprawiedliwienia we wcześniejszych przykładach użycia siły zbrojnej przez inne państwa³⁸. Precedensy te są bez znaczenia dla działań rosyjskich, ponieważ zgodnie z utrwaloną zasadą prawną nie ma równego traktowania działań nielegalnych.

³⁴ *Agreement between Russia and Ukraine on the Status and Conditions of the Presence of the Russian Black Sea Fleet on the Territory of Ukraine of 28 May 1997* (w kwietniu 2010 r. Rosja wynegocjowała z Ukrainą przedłużenie okresu obowiązywania tej umowy do roku 2042). Zob. też wcześniejsze pogroźki rosyjskie wobec Ukrainy: *The message from President of Russia Dmitry Medvedev to President of Ukraine Victor Yushchenko*, August 11, 2009, <http://www.kremlin.ru/eng/text/docs/2009/08/220759.shtml> (dostęp: 27.6.2014 r.); *Statement of the Russian Ministry of Foreign Affairs on Russian-Ukrainian Relations*, September 11, 2008, www.mid.ru/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcbb3/22be8594a1b6ae99c32574c1002ce9c8?OpenDocument (dostęp: 27.6.2014 r.).

³⁵ O odpowiedzialności państwa za działania grup nieregularnych zob. International Court of Justice, *Nicaragua v. United States*, Judgment of 27 June 1986, paras. 109, 115; ICTY, *Prosecutor v. Tadić* (No. IT-94-1-A), Appeals Chamber, Judgment of 15 July 1999, paras. 117, 137; International Court of Justice, *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment of 26 February 2007, paras. 399–400.

³⁶ Executive Order on recognising Republic of Crimea, March 17, 2014, 22:30, <http://eng.kremlin.ru/acts/6884> (dostęp: 27.6.2014 r.); Executive Order on executing Agreement on Admission of Republic of Crimea into the Russian Federation, March 18, 2014, <http://eng.kremlin.ru/acts/6888> (dostęp: 27.6.2014 r.); Agreement on the accession of the Republic of Crimea to the Russian Federation, March 18, 2014, <http://eng.kremlin.ru/news/6890> (dostęp: 27.6.2014 r.); umowa między Federacją Rosyjską i Republiką Krymu – tekst rosyjski – <http://www.kremlin.ru/news/20605> (dostęp: 27.6.2014 r.).

³⁷ Zob. R. Hofmann, *Annexation*, [w:] *Encyclopedia of Public International Law* 2013.

³⁸ Ponadto, czy nie widać różnicy między operacją NATO w Kosowie (1999 r.) a czołgami sowieckimi (niestety również polskimi) w Czechosłowacji (1968 r.)?

Ponadto, anektując Krym, Rosja naruszyła wiele umów międzynarodowych³⁹. Prezydent Rosji sformułował przy tej okazji „nowatorską teorię”: otóż w wyniku nielegalnej zmiany rządu na Ukrainie mamy do czynienia z nowym państwem, z którym Rosja nie jest związana żadnymi umowami⁴⁰.

Agresja Rosji upoważnia Ukrainę do działań w samoobronie zgodnie z art. 51 Karty⁴¹. Formy i zakres reakcji ukraińskiej pozostają do uznania władz tego państwa. Agresja oznacza też istnienie konfliktu zbrojnego o charakterze międzynarodowym⁴². W konsekwencji, normy międzynarodowego prawa humanitarnego (*ius in bello*) znajdują zastosowanie do sytuacji na Krymie (okupacja)⁴³.

Po aneksji Krymu rosyjskie siły specjalne organizują i kontrolują na Ukrainie działania separatystyczne oraz terrorystyczne (zabójstwa, porwania oraz branie zakładników). Rosja stawia też oficjalnie żądania dotyczące kształtu ustroju państwa ukraińskiego (uprzednio wywierała nacisk w kwestii związania się Ukrainy z UE). Są to, podobnie jak uznanie Krymu za państwo nazajutrz po tzw. referendum, przejawy zabro-

³⁹ Zob. np. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z 13.3.2014 r. w sprawie rosyjskiej inwazji na Ukrainę (2014/2627) – RSP: „1. stanowczo potępia rosyjski akt agresji (...); 2. przypomina, że prowadzone działania stanowią jawne naruszenie Karty Narodów Zjednoczonych, aktu końcowego OBWE z Helsinek, Statutu Rady Europy, budapeszteńskiego memorandum w sprawie gwarancji bezpieczeństwa z 1994 r., dwustronnej umowy o przyjaźni, współpracy i partnerstwie z 1997 r., umowy z 1997 r. w sprawie statusu i warunków obecności rosyjskiej floty czarnomorskiej na terytorium Ukrainy, a także międzynarodowych zobowiązań Rosji”. Dodać do tego należy naruszenie regionalnych porozumień dotyczących kontroli zbrojeń oraz środków budowy zaufania: Traktat o Konwencjonalnych Siłach Zbrojnych w Europie (1990 r.), Traktat o Otwartych Przystawach (1992 r.) oraz Dokument Wiedeński o środkach budowy zaufania i bezpieczeństwa (1999 r.).

⁴⁰ Vladimir Putin answered journalists' questions on the situation in Ukraine (4 March 2014), <http://eng.kremlin.ru/news/6763> (dostęp: 27.6.2014 r.). Odnotujemy jednak fakt wypowiedzenia przez Rosję, powołującą się na art. 61 i 62 Konwencji o prawie traktatów (1969 r.), czterech umów dotyczących floty czarnomorskiej, <http://kremlin.ru/acts/20673> (dostęp: 27.6.2014 r.) oraz <http://news.kremlin.ru/news/20654> (dostęp: 27.6.2014 r.).

⁴¹ Na temat pojęcia samoobrony zob. M. Kowalski, *Prawo do samoobrony jako środek zwalczania terroryzmu międzynarodowego*, Warszawa 2013; J. Kranz, *Między wojną a pokojem: świat współczesny wobec użycia siły zbrojnej*, [w:] *Świat współczesny wobec użycia siły zbrojnej. Dylematy prawa i polityki*, red. J. Kranz, Warszawa 2009, s. 81–242.

⁴² Konwencje genewskie o ochronie ofiar wojny (1949 r.), mają wspólny art. 2: „Konwencja niniejsza będzie miała zastosowanie w razie wypowiedzenia wojny lub powstania jakiegokolwiek innego konfliktu zbrojnego między dwiema lub więcej niż dwiema Wysokimi Umawiającymi się Stronami, nawet gdyby jedna z nich nie uznała stanu wojny. Konwencja będzie również miała zastosowanie we wszystkich przypadkach okupacji całości lub części terytorium jednej z Wysokich Umawiających się Stron, nawet gdyby ta okupacja nie napotykała żadnego zbrojnego oporu” (Dz.U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171).

⁴³ Human Rights Watch. *Questions and Answers: Russia, Ukraine, and International Humanitarian and Human Rights Law*, March 22, 2014.

nionej prawem międzynarodowym interwencji w sprawy wewnętrzne Ukrainy.

5. Dla uzasadnienia swoich działań Rosja powołuje się m.in. na konieczność ochrony jej obywateli na Ukrainie⁴⁴. Ta konstrukcja opiera się na prawie do samoobrony. Jest ona dopuszczalna tylko w wyjątkowych przypadkach – w razie zagrożenia obywateli danego państwa za granicą, a zwłaszcza ataku zbrojnego na jego oddziały wojskowe za granicą albo jego placówki dyplomatyczne lub konsularne oraz wzięcia obywateli danego państwa jako zakładników.

Przesłanką legalności działań w samoobronie, jest wówczas bezpośrednio zagrożenie życia obywateli, niezdolność zapobieżenia temu zagrożeniu ze strony państwa, na którego terytorium do niego dochodzi, a także ograniczenie się do ratowania obywateli. Przykładem może być odbicie zakładników, którzy stali się obiektem zamachu terrorystycznego. W roku 2008 Rosja argumentowała samoobroną w kontekście zaatakowania jej żołnierzy na terytorium Osetii Południowej. Nadużyła jednak tego prawa, bombardując całe terytorium Gruzji i zajmując Abchazję, gdzie nie doszło do ataku na żołnierzy rosyjskich⁴⁵.

Poza dyskusją pozostaje, że na terytorium Ukrainy (w tym na Krymie) nie było zagrożenia życia obywateli rosyjskich, a tym samym reakcja Moskwy w samoobronie nie ma uzasadnienia⁴⁶. Stanowisko Rosji, dotyczące użycia siły zbrojnej w celu ochrony nie tylko obywateli rosyjskich, ale także rosyjskojęzycznej ludności na terytorium Ukrainy⁴⁷, przypomina jako żywo rosyjskie i sowieckie uzasadnienia działań zbrojnych wobec Polski w końcu XVIII w. i w 1939 r., a także politykę Trzeciej Rzeszy w kontekście ochrony mniejszości niemieckich⁴⁸.

⁴⁴ Vladimir Putin submitted an appeal to the Council of Federation of the Federal Assembly of the Russian Federation (March 1, 2014), <http://eng.kremlin.ru/news/6751> (dostęp: 27.6.2014 r.).

⁴⁵ Zob. szerzej J. Kranz, *Zbrojny...*, s. 61–68.

⁴⁶ Zob. Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie rosyjskiej inwazji na Ukrainę z 13.3.2014 r.: „5. potępia jako sprzeczną z prawem międzynarodowym i kodeksami postępowania oficjalną rosyjską doktrynę, zgodnie z którą Kreml rości sobie prawo do zbrojnej interwencji w suwerennych państwach sąsiednich w celu »ochrony« mieszkających tam obywateli rosyjskich; zwraca uwagę, że taka doktryna jest równoznaczna z jednostronnym uzurpowaniem sobie pozycji najwyższego arbitra prawa międzynarodowego i była używana jako uzasadnienie dla różnych politycznych, gospodarczych i militarnych interwencji”.

⁴⁷ Vladimir Putin submitted appeal to the Federation Council (March 1, 2014), <http://eng.kremlin.ru/news/6751> (dostęp: 27.6.2014 r.); Vladimir Putin answered journalists' questions on the situation in Ukraine (4 March 2014), <http://eng.kremlin.ru/news/6763> (dostęp: 27.6.2014 r.); Telephone conversation with US President Barack Obama, March 2, 2014, <http://eng.kremlin.ru/news/6752> (dostęp: 27.6.2014 r.).

⁴⁸ Zob. J. Kranz, *Wysiedlenie ludności niemieckiej w wyniku II wojny światowej: krzywda czy bezprawie?*, Warszawa 2013, s. 16–18.

6. W czasie konfliktu w Gruzji w 2008 r., Rosja próbowała uzasadnić swoje działania zbrojne⁴⁹ koncepcją „odpowiedzialności za ochronę”, co stanowiło rażące nadużycie⁵⁰. Echa tej argumentacji pobrzmiwają w odniesieniu do Ukrainy.

Wspomniana doktryna⁵¹ dotyczy odpowiedzialności państwa za ochronę ludności na jego terytorium, czyli ochrony obywateli przed działaniami własnego państwa popełniającego najpoważniejsze zbrodnie międzynarodowe. Jeśli państwo nie wypełnia tego obowiązku, to inne państwa powinny reagować, w ostateczności nawet zbrojnie (sporna koncepcja tzw. interwencji humanitarnej, charakteryzującej się brakiem zgody Rady Bezpieczeństwa)⁵². W omawianym przypadku obowiązek ochrony ludności dotyczyłby Ukrainy (a nie Rosji).

Rosyjskie normy prawne dotyczące obowiązku ochrony obywateli Rosji za granicą są bez znaczenia z międzynarodowoprawnego punktu widzenia, a doktryna odpowiedzialności za ochronę, w oczywisty sposób nie ma zastosowania do sytuacji na Ukrainie.

7. Operacja rosyjska na Krymie spotkała się z reakcją międzynarodową. W oficjalnym stanowisku ministrów spraw zagranicznych Unii Europejskiej, prezydenta oraz sekretarza stanu USA, Parlamentu Europejskiego oraz Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy, działanie Rosji na Krymie uznano wyraźnie za agresję⁵³. Szefowie państw i rządów UE oraz grupa G-7 określili je jako aneksję⁵⁴.

Rosja poniosła też dotkliwą porażkę polityczną na forum ONZ. Zażądała wprowadzenia projektu rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ (Chi-

⁴⁹ Interview by Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation Sergey Lavrov to BBC, August 9, 2008, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/F87A3FB7A7F669EB-C32574A100262597 (dostęp: 27.6.2014 r.).

⁵⁰ Zob. krytykę stanowiska rosyjskiego z 2008 r., <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/178-other-rtop-concerns/2749-the-crisis-in-georgia-russia> (dostęp: 27.6.2014 r.).

⁵¹ Zob. szerzej J. Zajadło, *Koncepcja odpowiedzialności za ochronę (Responsibility to Protect) – nowa filozofia prawa międzynarodowego?*, [w:] *Świat współczesny...*, s. 243–296; J. Kranz, *Między...*, s. 141–145, 179–181.

⁵² *The Responsibility to Protect. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty* (December 2001), Synopsis, Principles for Military Intervention; UN. 2005 *World Summit Outcome*, A/RES/60/1, paras. 138, 139.

⁵³ Posiedzenie Rady UE. Ministrowie Spraw Zagranicznych, Bruksela 3.3.2014 r. (Press release 7196/14); Remarks by President Obama at 25th Anniversary of Freedom Day – Warsaw, Poland (4.6.2014 r.); John Kerry, Secretary of State (4.3.2014 r.); Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie rosyjskiej inwazji na Ukrainę z 13.3.2014 r. (2014/2627); Rezolucja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy 1988 (2014) z 9.4.2014 r.

⁵⁴ Nadzwyczajne posiedzenie szefów państw i rządów UE w sprawie Ukrainy, Bruksela 6.3.2014 r.; Konkluzje Rady Europejskiej, 21.3.2014 r., EUCO 7/1/14, REV 1; The Hague Declaration (G-7), 24.3.2014 r.; G7 Leaders' Communiqué, Bruksela 4.6.2014 r.

ny wstrzymały się od głosu)⁵⁵, jednak w uchwalonej znaczną większością głosów⁵⁶ rezolucji Zgromadzenia Ogólnego (w której nie użyto wprawdzie terminów „agresja” lub „aneksja” i nie wymieniono z nazwy Rosji) jasno i wyraźnie uznano referendum na Krymie za niezgodne z prawem międzynarodowym oraz zaapelowano o nieuznawanie przyłączenia Krymu do Rosji⁵⁷.

W cytowanych dokumentach apeluje się wyraźnie o nieuznawanie skutków aneksji Krymu (dotyczyć to może np. granic szelfu kontynentalnego oraz wyłącznej strefy ekonomicznej na Morzu Czarnym, obywatelstwa mieszkańców Krymu, przejścia ukraińskiego mienia publicznego). Potwierdza się tym samym międzynarodowoprawna tendencja nieuznawania sytuacji będących konsekwencją nielegalnego użycia siły zbrojnej⁵⁸.

Naruszenie integralności terytorialnej Ukrainy, uznanie działań Rosji za agresję oraz pogwałcenie wielu wiążących ją traktatów prowadzi do międzynarodowoprawnej odpowiedzialności państwa. Jej egzekwowanie jest wprawdzie utrudnione ze względu na rosyjskie weto w Radzie Bezpieczeństwa ONZ oraz słabości sądownictwa międzynarodowego, nie ulega jednak wątpliwości, że odpowiedzialność ta obciąża Rosję, zwłaszcza że dokonując agresji, naruszyła ona normę o charakterze bezwzględnie wiążącym (*ius cogens*). Ogólne zasady w tej kwestii zostały sformułowane w Artykułach dotyczących odpowiedzialności państw za działania sprzeczne z prawem międzynarodowym⁵⁹.

W konsekwencji doszło do uchwalenia sankcji przez niektóre państwa oraz organizacje międzynarodowe. Unia Europejska zastosowała wobec Rosji sankcje⁶⁰ dotyczące ograniczenia podróżowania i zamro-

⁵⁵ Security Council – S/2014/189 (15.3.2014 r.).

⁵⁶ W głosowaniu 100 państw wypowiedziało się za tekstem rezolucji, 11 było przeciw, 58 wstrzymało się od głosu, a 24 nie brało udziału w głosowaniu.

⁵⁷ Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 (A/RES/68/262) – *Territorial integrity of Ukraine*.

⁵⁸ Zob. wywód w tej kwestii – International Court of Justice, *Case Concerning East Timor (Portugal v. Australia)*, Judgment of 30 June 1995 – Dissenting Opinion of Judge Skubiszewski, paras. 122–133 (ICJ Reports 1995); zob. też International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of A Wall in the Occupied Palestinian Territory*. Advisory Opinion of 9 July 2004, paras. 149–153, 159 (ICJ Reports 2004); W. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa 2014, s. 389–395; S. Talmon, *The Duty Not to ‘Recognize as Lawful’ a Situation Created by the Illegal Use of Force or Other Serious Breaches of a Jus Cogens Obligation: An Obligation without Real Substance?*, [w:] *The Fundamental Rules of the International Legal Order*, red. Ch. Tomuschat, J.-M. Thouvenin, Leiden–Boston 2006, s. 99–126.

⁵⁹ International Court of Justice, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001* (annexed to General Assembly resolution 56/83 of 12 December 2001), art. 8, 11, 40 i 41.

⁶⁰ Decyzja Rady 2014/145/WPZiB w sprawie środków ograniczających w związku z działaniami podważającymi integralność terytorialną, suwerenność i niezależność Ukrainy lub im zagrażającymi z 17.3.2014 r. (Dz.Urz. UE L 78, s. 16); Decyzja wykonawcza Rady 2014/151/WPZiB w sprawie wykonania decyzji 2014/145/WPZiB z 21.3.2014 r.

zenia aktywów osób odpowiedzialnych za działania podważające integralność terytorialną, suwerenność oraz niezależność Ukrainy. Podobne środki (aczkolwiek rozszerzone w porównaniu z UE na obszar stosunków handlowych) zostały uchwalone przez Stany Zjednoczone⁶¹. Z kolei Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy zawiesiło prawa głosu delegacji rosyjskiej i jej uczestnictwo w pracach Zgromadzenia⁶².

Europejski Trybunał Praw Człowieka zaakceptował, dołączony do skargi międzypaństwowej Ukrainy przeciwko Rosji, wniosek o wydanie pilnego środka tymczasowego⁶³.

8. Ukraina jest nowym i słabym państwem, ale czy traktować je jako „przypadkowy produkt historii”⁶⁴ i pozostawiać na łasce potężnego sąsiada? Celem Rosji jest zdestabilizowanie Ukrainy, w tym metodami dywersyjnymi, i wciągnięcie jej do własnej strefy wpływów. Presja Rosji nie słabnie i trudno przewidzieć jej dalsze skutki.

O ile międzynarodowoprawna ocena działań Rosji na Ukrainie jest jednoznaczna, o tyle aspekt polityczny jest bardziej skomplikowany. Czy i jak długo należy przedkładać zrozumienie dla interesów i historycznej wrażliwości Rosji nad integralność terytorialną jej sąsiadów i pokój międzynarodowy? Czy akceptacja ciężkich naruszeń prawa międzynarodowego przez Rosję oraz uznanie rosyjskiej strefy wpływów na Ukrainie (i w kilku innych, sąsiadujących z Rosją państwach) wynikać ma z tzw. zrozumienia konieczności? Czy ma to być obowiązująca na przyszłość dyktando?

(Dz.Urz. UE L 86, s. 30); rozporządzenie Rady (UE) nr 269/2014 w sprawie środków ograniczających w odniesieniu do działań podważających integralność terytorialną, suwerenność i niezależność Ukrainy lub im zagrażających z 17.3.2014 r. (Dz.Urz. UE L 78, s. 6); rozporządzenie wykonawcze Rady (UE) nr 284/2014 w sprawie wykonania rozporządzenia (UE) nr 269/2014 z 21.3.2014 r. (Dz.Urz. UE L 86, s. 27); rozporządzenie wykonawcze Rady (UE) nr 433/2014 w sprawie wykonania rozporządzenia (UE) nr 269/2014 z 28.4.2014 r. (Dz.Urz. UE L 126, s. 48); Decyzja wykonawcza Rady 2014/238/WPZiB w sprawie wykonania decyzji 2014/145/WPZiB z 28.4.2014 r. (Dz.Urz. UE L 126, s. 55).

⁶¹ Zob. *Ukraine and Russia Sanctions* – <http://www.state.gov/e/eb/tfs/spi/ukrainerus-sia/> (dostęp: 27.6.2014 r.); *United States Expands Export Restrictions on Russia* (April 28, 2014), <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2014/04/225241.htm> (dostęp: 27.6.2014 r.); projekt ustawy – *A bill to ensure that the United States Government in no way recognizes Russia's annexation of Crimea* (113th Congress, 2d Session, S 2238, April 10, 2014).

⁶² Council of Europe. Parliamentary Assembly Resolution 1990 (2014). *Reconsideration on substantive grounds of the previously ratified credentials of the Russian delegation*, 10 April 2014.

⁶³ ECHR. Press Release 073 (2014) of 13.3.2014 (application no. 20958/14, *Ukraine v. Russia*, HUDOC).

⁶⁴ T. Krauel, *Härte gegen Putin? Die Deutschen zögern zu Recht*, Welt Online z 26.4.2014 r.: „Putin nie zagraża Republice Federalnej Niemiec. Jeśli konieczne jest zajęcie wobec niego twardego stanowiska, to tylko po to, aby nie pozwolić na zerwanie rozmów. (...) RFN (...) chce być absolutnie pewna, że decyzja o wojnie albo pokoju nie zapadnie z powodu państwa, które stoi na glinianych nogach i jest przypadkowym produktem historii”.

Jeśli akceptować dążenie Rosji do utrzymania mocarstwowej pozycji, to trzeba zapytać o rodzaj tej mocarstwowości i jej podstawy. Czy ma to być wynik wewnętrznego modernizowania oraz gospodarczego umocnienia państwa rosyjskiego i rozwoju demokracji, czy też raczej rezultat polityki rosyjskiego szowinizmu, zastraszania, dominacji i ekspansji terytorialnej? Czy potęga Rosji ma się opierać wyłącznie na armii, broni jądrowej oraz szantażu gazowym i naftowym? Czy częściowe wypadnięcie z mocarstwowej roli po rozpadzie ZSRR spowodowane było wyłącznie czynnikami zewnętrznymi? Czy świat musi akceptować każde oblicze Rosji? Czy Rosja była i jest gotowa współpracować ze światem zewnętrznym na cywilizowanych zasadach?

Obecna argumentacja oficjalna Rosji jest wyjątkowo obłudna, agresywna i sprzeczna z prawem międzynarodowym. Dowodem mogą być słowa rosyjskiego premiera, który na pytanie „Czy może pan zagwarantować, że region Ługańska lub region Doniecka nie staną się częścią Rosji, lecz pozostaną częścią integralnej terytorialnie Ukrainy?”, odpowiedział: „Nie musimy niczego nikomu gwarantować, ponieważ nigdy się do tego nie zobowiązaliśmy”⁶⁵. Wyjaśnił on dodatkowo, że „Rosja ani żadne inne państwo nie może na papierze (*through any documents*) zagwarantować integralności terytorialnej innego państwa. Tylko dane państwo, jego lud i rząd mogą to zagwarantować”⁶⁶.

Trzeba z tej sytuacji wyciągać wnioski. Reakcja krótkoterminowa powinna być mocna i jednoznaczna. Zastosowane w przyszłości środki są kwestią politycznego wyboru i zależą będą nie tylko od woli państw zachodnich, lecz również od postawy Rosji. Rosja nie pomaga w rozwiązywaniu problemów międzynarodowych, lecz jawi się sama jako coraz większy problem.

9. Czy sytuacja na Ukrainie i działania Rosji dowodzą słabości prawa międzynarodowego? Z pojedynczych przypadków nie należy wyciągać pochopnych wniosków. Dekalog lub kodeks karny nie zapobiegają przestępstwom. Słabe jest nie tyle samo prawo międzynarodowe, ile – zwłaszcza w kontekście użycia siły zbrojnej – reakcja państw (twórców i adresatów norm tego prawa).

Prezydent W. Putin stawia na „obrońców pokoju” i „pożytecznych idiotów”, a tych nie brakuje⁶⁷. Pokój ma jednak swoją cenę. Konsekwencją pokoju za wszelką cenę może okazać się wojna. Polityka *appeasement* jest często złudzeniem zapewnienia pokoju i okazuje się tylko kupo-

⁶⁵ Dmitry Medvedev's interview with Bloomberg TV, 20 May 2014, <http://government.ru/en/news/12509> (dostęp: 27.6.2014 r.).

⁶⁶ Dmitry Medvedev's interview with the Rossiya-1 TV channel, 24 May 2014 – <http://m.government.ru/en/news/12590> (dostęp: 27.6.2014 r.).

⁶⁷ Zob. S. Sierakowski, *Putin's Useful Idiots*, *The New York Times* z 28.4.2014 r.

waniem czasu⁶⁸. Komentując ówczesną politykę brytyjską, W. Churchill stwierdził w 1938 r., że jego kraj miał wybór między wojną a hańbą, przy czym wybierając drugą, nie uniknie pierwszej⁶⁹.

Zwłaszcza w kontekście agresji, dyplomacja bez perspektywy użycia siły (militarnej lub niemilitarnej) jest ułudą. Dyplomacja i dialog nie są celem samym w sobie⁷⁰, przy czym etyka przekonań i etyka odpowiedzialności muszą zostać umiejętnie wyważone. Anne Applebaum przypomina, że zwycięstwa w II wojnie światowej lub upadku komunizmu nie zawdzięczamy tylko dyplomacji lub działaniom organizacji międzynarodowych⁷¹. Nie w każdym jednak przypadku użycie siły zbrojnej jest niezbędne lub realne. Między użyciem siły zbrojnej a dyplomatycznymi negocjacjami jest jeszcze szerokie pole dla innych instrumentów. Rosję można powstrzymywać środkami politycznymi i ekonomicznymi, trzeba tylko chcieć.

Czy warto umierać za Gdańsk?⁷² Pytanie to powtarza się współcześnie w nowych odsłonach (np. Sarajewo, Syria, Darfur). Czesław Miłosz

⁶⁸ *Krym wróci do Ukrainy*, Rzeczpospolita z 15.7.2014 r. (wywiad z L. Krawczukiem, byłym prezydentem Ukrainy): „Moskwa uważała reformy w krajach postsowietkich za niekorzystne i dlatego je blokowała. (...) Ale jeszcze większym problemem była postawa Europy i Stanów Zjednoczonych. Przez wiele lat patrzyły one na kraje postsowieckie przez pryzmat interesów Rosji. Polityka ta ciągnie się do dziś. (...) Podczas swojej prezydentury nie pamiętam żadnego spotkania z zachodnimi politykami, w trakcie którego nie byłyby brane pod uwagę interesy Rosji”. W. Radziwinowicz, *Licencja na Donieck*, Gazeta Wyborcza z 19–21.4.2014 r.: „W przekazie z Moskwy to nie irredentyści są nielegalnym zbrojnym ugrupowaniem, lecz armia suwerennego państwa, a również samo państwo przynajmniej na sporej części swego terytorium jest nielegalne. (...) Partnerzy ich ministra spraw zagranicznych Siergieja Ławrowa (...) milcząc, zaakceptowali aneksję półwyspu, ale mają nadzieję, że obronią Donbas. Toż to przecież duch układu z Monachium, gdzie w imię pokoju i ze strachu Europa rozwiązała rękę Hitlerowi”.

⁶⁹ „You were given the choice between war and dishonor. You chose dishonor and you will have war” – <https://www.nationalchurchillmuseum.org/world-war-ii-churchill-quotes.html> (dostęp: 27.6.2014 r.).

⁷⁰ K. Bachmann, *Ekspansja Putina i szpagat Merkel*, Gazeta Wyborcza z 7-8.6.2014 r.: „Zgodnie z pokraczną logiką niemieckiego rządu i znacznej części mediów Rosja może robić, co chce (...) i tak jest to jedynie powód, aby »poczynić dalsze wysiłki dyplomatyczne« (formuła szefa MSZ Franka-Waltera Steinmeiera), a sankcje (...) odłożyć na później. (...) Zamiast przewodzić Unii, przejąć inicjatywę, budować jednolity front, który może przeciwstawić się Rosji i stabilizować Ukrainę, Niemcy robią wszystko, aby zachować status quo – ale nie to, które istniało w lutym, lecz to, które Rosja codziennie tworzy na nowo. (...) Obecny mechanizm sankcji nakręca, a nie hamuje eskalację działań Rosji: cena za kolejne naruszenia prawa międzynarodowego nie jest z góry znana, więc nie odstrasza”.

⁷¹ A. Applebaum, *Deutsche, ihr müsst wieder Abschreckung lernen!*, Welt Online z 24.4.2014 r.: „Druga wojna światowa nie zakończyła się dzięki dyplomacji, a Hitler nie wycofał się z Polski w wyniku żądań Narodów Zjednoczonych. Również Holocaust nie ustał z tego względu, że reżim nazistowski został do tego przekonany mądrością prawa międzynarodowego. (...) RFN musi zrozumieć, że dyplomacja to nie wszystko”.

⁷² M. Déat, *Faut-il mourir pour Dantzig?*, L'Oeuvre z 4.5.1938 r.

pisał w kontekście tragedii bałkańskiej: „Kiedy zabijany i gwałcony kraj wzywa pomocy Europy, w którą uwierzył, oni ziewają. / (...) Oby zdrżeli i w ostatniej chwili spostrzegli, że odtąd słowo Sarajewo znaczyć będzie zagładę ich synów i pohańbienie ich córek. / Przygotowują to, zapewniając siebie «My przynajmniej jesteśmy bezpieczni», a tymczasem co ich obali, dojrzewa w nich samych”⁷³.

Konkludując, działania Rosji na Ukrainie należy postrzegać jako godzące w fundamenty mozolnie budowanej konstrukcji międzynarodowego bezpieczeństwa i współpracy, zwłaszcza w Europie. Rosja celowo wystawia spójność polityczną Zachodu na ciężką próbę. Prawu międzynarodowemu i chronionym przez nie wartościom zostało rzucone poważne wyzwanie.

Some remarks on annexation of Crimea by Russia

The problem of contemporary Russia is that it has not yet critically reviewed its own past and is still pursuing its imperial tradition. To paraphrase Lenin's description of imperialism as the highest stage of capitalism, the Russian imperialism appears to be the ultimate phase of Putin's sovereign democracy.

The principle of self-determination of peoples has to be viewed as an instrument of justice and stability. There is no right to secession or prohibition of secession in international law. The secession of Kosovo cannot be the precedent for Crimea. Russian interpretation of the ICJ advisory opinion of 2010 is clearly inconsistent. Consideration of the Crimean case in the context of self-determination is a guise of Russian aggression leading to annexation of Crimea. Russian military action evidently satisfies the criteria enumerated by the definition of aggression contained in the UN GA Resolution 3314 and also Article 8 bis of the ICC Statute.

The reliance on self-defence in the context of protecting Russian citizens in Ukraine is in any case unjustified. The recently-developed doctrine of responsibility to protect (R2P) cannot be applied either.

The consequence of keeping peace at any price may appear to be war. The policy of appeasement is an illusion of the guarantee of peace. Russia may be stopped by political and economic measures – it is the question of political will to act.

Czesław Miłosz prophesied in his poem titled 'Sarajevo': 'While a country murdered and raped calls for help from the Europe which it had trusted, they yawn. (...) Let them tremble and at the last moment

⁷³ Cz. Miłosz, *Sarajewo*, [w:] *Na brzegu rzeki*, Kraków 1994.

comprehend that the word Sarajevo will from now on mean the destruction of their sons and the debasement of their daughters. They prepare it by repeating: „We at least are safe”, unaware that what will strike them ripens in themselves’.

Słowa kluczowe: Krym, samostanowienie ludów, secesja, agresja, aneksja

Keywords: *Crimea, self-determination of peoples, secession, aggression, annexation*